

РОЗДІЛ І. ПРОБЛЕМИ ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

УДК 378.937

І. Б. Андрейкова

Одеський національний політехнічний університет

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ІНОЗЕМНОЇ МОВИ З ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК МІЖКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ СТУДЕНТІВ ПОЛІТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Стаття присвячена висвітленню ознак професійної компетентності викладача іноземної мови політехнічного університету з упровадження дидактичних технік студентоцентрованого навчання студентів іноземної мови професійного спрямування. Розкрито способи організації специфічних видів самостійної роботи студентів, які сприяють формуванню в них навичок міжкультурної взаємодії під час професійного спілкування із зарубіжними партнерами.

Ключові слова: *іншомовна підготовка студентів, компетентнісний підхід, професійна компетентність викладача іноземної мови, формування навичок міжкультурної взаємодії, студентоцентроване навчання.*

Постановка проблеми. Однією з провідних тенденцій розвитку вищої освіти в новому тисячолітті стало висування гуманітарних дисциплін, у тому числі й іноземних мов, у низку пріоритетних [1]. Зумовлено це тим, що гуманітарна й іншомовна освіта стають не тільки показником інтелектуального розвитку майбутнього фахівця, оволодіння ним цінностями загальнолюдської, комунікативної та професійної культури, але й гарантією соціального благополуччя, сприяючи його конкурентоспроможності на національному й міжнародному ринку праці. У зв'язку з цим у вітчизняній теорії та практиці педагогіки вищої технічної школи значно актуалізувалася проблема вдосконалення професійної підготовки та перепідготовки викладачів іноземних мов як організаторів іншомовної освіти студентів.

Аналіз актуальних досліджень. Не зважаючи на свою актуальність, проблема фахової підготовки викладачів іноземних мов як організаторів іншомовної освіти студентів вищих технічних університетів та суб'єктів формування в них навичок міжкультурної комунікації, досить рідко ставала предметом спеціального науково-педагогічного дослідження. Переважно вона досліджувалася побічно, зокрема, в межах розробки питань теорії іншомовного спілкування й перекладу (Л. Бархударов, І. Зимняя, О. Каде, В. Комісаров, В. Крупнов, Л. Латишев, З. Львовська, Р. Міньяр-Белоручев, Ю. Найда, О. Петрова, Я. Рецкер, Г. Рябов, І. Халєєва, М. Цвілінг, Л. Черняхівська, А. Швейцер); концепції формування міжкультурної компетентності (В. Верещагін, В. Костомаров, В. Сафонова, С. Тер-Мінасова, В. Фурманова, Л. Шкатова); методики навчання студентів іноземної мови як засобу міжкультурної взаємодії (М. Байрам, І. Зимняя, М. Карло, Г. Китайгородська, У. Літлвуд, С. Тер-Мінасова, В. Фурманова, Е. Шубін,

C. Finkbeiner, I. Laven, U. Novak, F. Smith, G. Westhoff).

Останнім часом в науково-педагогічних публікаціях, які враховують ідеї європейської освітньої та мовної політики, спостерігається диференціація комунікативної (Ю. Ємельянов, В. Жеребкіна, В. Кашницький, Т. Ліпатова, А. Панфілова, Г. Трофімова), синонімічної (Н. Новосельцева), лінгвокомунікативної (Е. Бреус, В. Вілс, А. Гребенщикова, В. Золотухина, Н. Комісарова, І. Халєєва, М. Хольц-Мянттярі, К. Шапошников, А. Швейцер), соціокультурної (М. Боліна, С. Колова, Е. Костіна, В. Сафонова), міжкультурної (О. Бистрай, Н. Гальскова, С. Радул), перекладацької (І. Алексєєва, В. Комісаров, Л. Латишев, Р. Міньяр-Белоручев, М. Цвіллінг) компетенцій майбутніх фахівців сфери іншомовної освіти.

Крім того, слід визнати наукові здобутки зарубіжних учених-педагогів (U. Ammon, M. Berns, E. Broady, D. Cowles, G. Gilbreath, F. Grin), які впродовж тривалого часу дуже оперативно реагували на нові виклики часу й намагалися більш ефективно пристосувати наявні національні системи професійної підготовки фахівців з іноземних мов до провідних вимог двоциклового навчання у вищій школі. Європейські науковці, серед яких K.-R. Bausch, Ch. Edelhoff, I. Gogolin, H. Klein, H. Christ, D. Cross, H.-J. Krumm, M. Krüger-Potratz, W. Littlewood, F. Meißner, G. Neuner, A. Raasch, B. Hufeisen, K. Schröder, єдині в думці, що майбутні викладачі іноземних мов вже під час навчання повинні виявляти свій лідерський потенціал завдяки самовизначенню, формуванню компетенцій і особистісних якостей, що дозволяють постійно вдосконалювати свій професійно-педагогічний рівень у відповідності зі своїми потребами й потребами суспільства [6, 94].

В Україні питання спеціалізації фахової та професійно-педагогічної підготовки викладачів іноземних мов вищих навчальних закладів ставали предметом наукових розвідок низки вчених (Н. Бібік, Н. Бідюк, Л. Голубенко, О. Денисова, М. Князян, С. Ніколаєва, Л. Таланова, Т. Яблонська). В українській науці також наявні певні досягнення в розробленні проблем компетентності, зокрема, у таких її аспектах, як: визначення сутності компетентності як особливого явища (І. Бех, С. Гончаренко, І. Зязюн, О. Пометун, С. Трубачева); види компетентностей (соціальна, інформаційна, цивілізаційна, життєва) та їх сутність (В. Буряк, Л. Кондрашова, К. Корсак, Л. Сохань); специфіка мовної та іншомовної (комунікативної) компетентності (С. Козак, С. Ніколаєва, Є. Чайка); сучасні підходи до формування професійної компетентності викладачів (Л. Кондрашова, Р. Хмелюк, О. Цокур).

Натомість, у сучасній теорії відсутня єдність їх думок щодо стратегій і оптимальних способів модернізації їх професійної підготовки як менеджерів іншомовної освіти студентів політехнічного університету. Це засвідчує про необхідність подальших пошуків щодо вдосконалення їх самоосвіти як суб'єктів інноваційно-педагогічного розвитку, здатних виявляти професійну компетентність в єдності її провідних складових.

Мета статті. З огляду на нові ідеї та принципи організації іншомовної освіти, **мета** поданої статті полягає у висвітленні ознак професійної компетентності викладача іноземної мови з формування навичок міжкультурної взаємодії студентів політехнічного університету.

Виклад основного матеріалу. Головною науково-теоретичною проблемою в контексті запровадження засобів компетентнісного підходу в систему іншомовної підготовки студентів політехнічного університету є трансформація педагогічної свідомості викладачів іноземної мови в напрямі усвідомлення його переваг стосовно знаннево-орієнтованої парадигми. При цьому слід усвідомити, що дидактична потужність компетентнісного підходу в сфері іншомовної підготовки студентів визначається тим, що:

– освітній результат, виражений у рівнях іншомовної, комунікативної й міжкультурної компетентності майбутніх фахівців, більшою мірою відповідає загальній меті сучасної вищої політехнічної освіти – підготовці громадян, здатних до активного самостійного соціально-професійного вибору, постійного самовдосконалення як суб'єктів міжособистісної та міжкультурної взаємодії;

– у процесі навчання іноземної мови професійного спрямування більш гнучко поєднуються інтелектуальна, емоційно-вольова й мотиваційно-особистісна складові іншомовної комунікативної підготовки фахівців з їх професійними навичками як активних суб'єктів ділового спілкування із зарубіжними партнерами;

– професійна компетентність викладача іноземної мови, закладена в освітніх стандартах, освітньо-кваліфікаційних характеристиках, спричинить до суттєвих змін не лише у змісті іншомовної освіти студентів, але і в способах її організації завдяки застосуванню активних та інтерактивних методів, нових інформаційних технологій [6, 87].

Узагальнення наукової літератури засвідчує, що поняття «професійна компетентність викладача іноземної мови політехнічного університету» визначається по-різному, інтегруючи когнітивні, поведінкові, функціональні, лінгвістичні, соціальні характеристики особистості як організатора іншомовної освіти. При цьому деякі автори звертають увагу на те, що оскільки суфікс «-ність» в українській мові означає «ступінь володіння певною якістю» [4, 47], то поняття «компетентність» потрібно вживати для позначення певних якостей, ступеня оволодіння ними. Проте здебільшого компетентність тлумачиться як: здатність грамотно судити про що-небудь і ефективно діяти в якій-небудь області на підставі володіння відповідними знаннями і вміннями; володіння компетенцією, що містить особистісне ставлення до неї і предмета діяльності. Вітчизняними вченими поняття «компетентність» здебільшого тлумачиться як «поглиблене знання, тобто знаю що і знаю як», «стан адекватного виконання завдань», «здатність до актуального виконання діяль-

ності», «інтелектуально й особисто обумовлений досвід життєдіяльності, що ґрунтується на знаннях», «рівень здібностей, який офіційно прийнятий як достатній» [2, 20]. З іншого боку, відбувається процес відбору і визначення ключових та інших видів компетентностей як певних індикаторів для виміру показників навчальних досягнень тих, хто навчається, що є одним із принципових моментів при розробці стандартів вищої і професійної освіти [4, 27].

Беручи до уваги ці положення, під компетентністю ми розуміємо готовність і здатність особистості використовувати теоретичні знання і практичний досвід для вирішення певних завдань. Уточнимо, що в такому визначенні поняття «готовність» вживається у значенні стану, що висвітлює «...наявність у суб'єкта зразка структури певної дії і постійної спрямованості свідомості на її виконання» [7, 19], а «здібність» – у значенні «...уміння, а також можливості здійснювати які-небудь дії» [8, 30]. Ці значення підкреслюють і передають сутність і зміст компетентності, яка, формуючись на підставі теорії і практики, виявляється не у формі засвоєного знання, а в стані актуалізованого вміння особистості, заснованого на здатності пізнавати, мислити, спілкуватися й діяти, висувати і вирішувати певні типи завдань, аналізувати перебіг та результат їх вирішення, постійно вносити доцільні корективи.

Слід зазначити, що компетентнісний підхід до опису якостей особистості випускника вищої політехнічної школи тривалий час не враховувався при створенні документів, що містять описи вимог до його професійної та іншомовної комунікативної підготовки. Йдеться не тільки про кваліфікаційні характеристики фахівців, що розроблялися в 1981–1991 роках, але й про створені за останні роки державні освітні стандарти вищої професійної освіти [8, 60]. Не в останню чергу це пояснюється тим, що у вітчизняній вищій школі існувала багаторічна практика керування освітнім процесом за кінцевим результатом, що описувався знаннями, уміннями й навичками випускника, необхідними для його успішної професійної й, почасти, соціальної та комунікативної діяльності. Зміст іншомовної освіти, її структура й організація розкривалися як побічні аспекти навчально-виховного процесу, які забезпечують формування відповідних якостей особистості [1, 22].

Як засвідчують результати наших спостережень, провідним показником наявності високого рівня професійної компетентності викладача іноземної мови є його менеджерський потенціал, який виявляється в ефективності організації інформаційно-технологічного, науково-освітнього, творчо-евристичного й іншомовно-комунікативного середовища політехнічного університету. Сучасною тенденцією вдосконалення їх професійно-педагогічної діяльності є застосування комп'ютерних засобів та модульно-рейтингової системи оцінювання складових іншомовної комунікативної компетенції студентів, серед яких перевага надається міжкультурній компетенції [9, 62]. При цьому гнучко застосовуються різні

поєднання активних та інтерактивних методів навчання іноземної мови професійного спрямування.

Наш власний досвід навчання іноземної мови студентів у політехнічному університеті показує, що плідне використання активних методів сприяє протіканню навчально-виховного процесу найоптимальнішим шляхом завдяки тому, що вони засновуються на принципі ситуативності. Дискусії, рольові та ділові ігри мають у своїй основі саме навчально-професійні ситуації, що зумовлює можливість моделювання при навчанні іноземної мови фахівців контекстів обміну іншомовною інформацією суб'єктів професійного спілкування, пізнання та праці. На ситуативній основі базуються і проблемні завдання, які готують студентів до розв'язання комунікативних завдань, опанування стратегій мовленнєвої поведінки в різних соціальних контекстах майбутньої професійної діяльності.

Особливо цікавим для студентів виявилось розв'язання проблемних комунікативних ситуацій з професійного спілкування фахівців із зарубіжними партнерами. Їх розв'язання безпосередньо пов'язане з професійною діяльністю. Через це такі комунікативні ситуації неодноразово програвалися в різних рольових та ділових іграх. Рольові ігри сприяли тренуванню під час участі студентів у професійному спілкуванні із уявними зарубіжними партнерами міжкультурних навичок. Ділові ігри дозволяли передбачати й конструктивно вирішувати певні конфлікти засобами ведення міжкультурного діалогу із застосуванням іноземної мови. Крім того, у процесі ігор розвивалися творчі здібності майбутніх фахівців, що сприяло набуттю ними культури іншомовного ділового спілкування.

Зазначимо, що професійна компетентність викладача іноземної мови яскраво виявляється при організації занять, на яких відбувається порівняння культурних реалій України та англійських країн, оскільки включення нових знань у модельовані ситуації спілкування позбавляє студентів неправильного уявлення про іншомовну культуру, обумовленого дією упереджених стереотипів. На таких заняттях із іноземної мови доцільно використовувати ситуації із застосуванням засобів, що стимулюють вербальну активність студентів. Це сприяло свідомому і глибокому розумінню ними досліджуваного матеріалу щодо загальнокультурних норм комунікативної поведінки носіїв іноземної мови, що має національно-специфічні та характерні для всієї лінгвокультурної спільноти особливості, які відображають прийняті правила етикету, ввічливого спілкування в міжкультурному просторі. Студентам пропонувалося виконати комунікативні завдання в ситуаціях міжкультурної ділової комунікації, що пропонуються фахівцями залежно від їх віку, статусу, сфери діяльності, теми спілкування. Комунікативний тренінг передбачав комунікативні дії в стандартних ситуаціях, таких, як привертання до себе уваги, звернення, знайомство, вітання, прощання, вибачення, комплімент, розмова по телефону, письмове звернення, співчуття, розрада.

Також зі студентами ми розглядали поведінкові особливості носіїв різних культур, які впливають на їх комунікативну взаємодію. При цьому студенти не просто пасивно засвоюють певні відомості про країну, мову, якої вивчається, а й опановують вербальні й невербальні моделі комунікативної поведінки, прийняті в іншій лінгвокультурній спільності, усвідомлюючи національно-специфічні особливості сприйняття світу іншомовними представниками, що в цілому зумовлює формування вмінь міжкультурного спілкування.

Крім того, професійна компетентність викладача іноземної мови виявляється також і в особливостях налагодження міжособистісних стосунків зі студентами, про що засвідчують позитивні ситуації професійно-педагогічної комунікації. Зумовлено це тим, що ефективність педагогічної взаємодії викладача іноземної мови зі студентами залежить не лише від їх ставлення до предмету, але й від індивідуально-психологічних характеристик викладача як взірця міжкультурної комунікації. Викладач здійснює суттєвий вплив на студентів не лише змістом і формою проведення навчальних занять, але й своєю поведінкою, звичками, манерами, своїм ставленням до справи, науки, колег і, у першу чергу, до студентів як майбутніх професіоналів. Ефективна організація міжособистісної комунікації в процесі іншомовної підготовки студентів можлива лише за умови дотримання загальнодидактичних принципів навчання іноземної мови професійного спрямування, до яких належать: принцип контекстності, принцип комунікативності; принцип ігрового моделювання та рольової ініціативи; принцип проблемності й евристичності.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Загальноєвропейські тенденції розвитку, інтеграції та уніфікації форм, змісту та рівнів іншомовної освіти суттєво впливають на стратегічні завдання, дидактичні засади й технології професійно-педагогічної діяльності сучасного викладача іноземної мови [1, 2]. Згідно з провідними положеннями цих документів та новими пріоритетами національної мовної й освітньої політики в Україні, проблема вдосконалення професійної компетентності викладача іноземної мови політехнічного університету в напрямі формування у студентів навичок міжкультурної комунікації потребує подальших розвідок.

Перспективу подальшого дослідження порушеної проблеми становлять питання організації іншомовної освіти майбутніх фахівців у вищих технічних закладах засобами студентоцентрованого та автономного навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бердичевский А. Л. Языковая политика и методика преподавания иностранных языков в странах Европы / А. Л. Бердичевский // Иностранные языки в школе. – 2002. – № 5. – С. 19–24.
2. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання / пер. з англ. ; наук. ред. С. Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
3. Желясков В. Я. К вопросу о понимании сущности личностно-ориентированной парадигмы профессионального образования будущего специалиста / В. Я. Желясков

// Формування професіоналізму майбутнього фахівця в контексті вимог Болонського процесу : матеріали міжн. наук.-практ. конф. – Одеса : БВВ, 2008. – С. 18–22.

4. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : «К.І.С.», 2004. – 112 с.

5. Радул С. Г. Формування міжкультурної компетентності студентів педагогічних вишів в процесі навчання іноземної мови / С. Г. Радул // Наукові записки. Серія : Педагогічні науки. – Випуск 97 / [наук. ред. В. В. Радул]. – Кіровоград : РВВ КДПУ імені Володимира Винниченка, 2011. – С. 243–247.

6. Соловьева Э. Б. Формирование профессиональной коммуникативной компетентности будущего учителя иностранного языка : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Э. Б. Соловьева. – Магнитогорск, 2001. – 213 с.

7. Hutmacher W. Key competencies for Europe / W. Hutmacher // Report of the Symposium Berne, Switzerland 27–30 March, 1996. – 72 p.

8. Oliynyk T. I. Raising cross-cultural awareness through English language teaching / T. I. Oliynyk // Іноземні мови. – 2008. – № 4. – С. 29–32.

9. Radul S. Intercultural competence of the foreign languages teacher as a component of the modernization of education / S. Radul // Nauka I Utworzenie XXI Stulecia : Teoria, Praktyka, Innowacje : Zbiór raportów naukowych (Opole, 29.11.2013 – 30.11.2013). – Opole : Wydawca : Sp. z o.o. “Diamond trading tour”. – 2013. – S. 59–64.

РЕЗЮМЕ

Андрейкова И. Б. Профессиональная компетентность преподавателя иностранного языка по формированию навыков межкультурного взаимодействия студентов политехнического университета.

Статья посвящена освещению признаков профессиональной компетентности преподавателя иностранного языка политехнического университета по внедрению дидактических техник студентоцентрированного обучения студентов иностранному языку профессионального направления. Раскрыты способы организации специфических видов самостоятельной работы студентов, которые способствуют формированию у них навыков межкультурного взаимодействия во время профессионального общения с зарубежными партнерами.

Ключевые слова: *иноязычная подготовка студентов, компетентностный подход, профессиональная компетентность преподавателя иностранного языка, формирование навыков межкультурного взаимодействия, студентоцентрированное обучение.*

SUMMARY

Andreikova I. Foreign language teacher's professional competence on forming cross-cultural interaction skills of students of the polytechnic university.

The article is dedicated to the coverage of professional competence features of Polytechnic University foreign languages teachers minding the introduction of didactic techniques of student-centered teaching of a foreign language for professional purposes. The ways of the organization of specific types of students' independent work, which contribute to the formation of their cross-cultural skills in the professional communication with foreign partners, are disclosed.

Based on the author's own experience of teaching students a foreign language at the Polytechnic University it is highlighted that the effective use of active methods promotes the flow of the educational process in the most optimal way due to the fact that they are based on the principle of temporality. Discussion, role-play and business games are based on educational and

professional situations that determine the possibility of modeling in teaching specialists a foreign language the contexts of foreign language information exchange of the subjects of professional communication, cognition and labor. On this basis there are also developed problem-based tasks that prepare students for the decision of the communicative tasks, the mastery of strategies of speech behavior in different social contexts of the future professional activity.

It is concluded that European trends in the development, integration and unification of the forms, contents and levels of foreign language education significantly affect strategic objectives, didactic principles and technologies of professional-pedagogical activity of the modern teacher of a foreign language. In accordance with the leading provisions of these documents and emerging priorities of national language and education policy in Ukraine, the problem of improving the professional competence of foreign languages teachers of the Polytechnic University in the direction of formation of students' cross-cultural communication skills requires further research

The prospects for further research constitute the issues of the organization of future specialists' foreign language education in higher technical institutions by means of student-centered and autonomous learning.

Key words: *foreign language training of students, competence approach, professional competence of a foreign language teacher, formation of the skills of cross-cultural interaction, student-centered training.*